

A MEZŐCSÁTI FAZEKASSÁG TÖRTÉNETÉRE VONATKOZÓ ÚJABB ADATOK

FÜVESSY ANIKÓ

Mezőcsát a múlt században az ún. közép-tiszai stíluscsoport egyik jelentős, sőt kiemelkedő művészi színvonalú mázaskerámiát előállító központja volt. Évszámos cserépedényei 1828-tól maradtak fenn. A korai darabok főként miskakancsók, melyeket néhány tál, bokály és butella egészít ki. A csáti fazekasok legismertebb képviselője a több mint harminc, stílusban azonosítható, köztük néhány szignált munkát hátrahagyó, 1817–1868 között élt *Rajczy Mihály* volt.

A mezőcsáti kerámia kutatásával *Domanovszky György* és *Kresz Mária* foglalkozott. Monográfiáját 1953-ban *Domanovszky György* írta meg.¹ Feldolgozása során a miskolci céhiratok és a mezőcsáti egyházi anyakönyvek egy részére, a Néprajzi Múzeum, a Herman Ottó Múzeum és néhány magángyűjtő tárgyi anyagára, továbbá helyszíni adatgyűjtésre (1932, 1939) támaszkodott. A helyszíni gyűjtés során a fazekasok leszármazottaitól a XIX. század első felére vonatkozó adatokat már alig lehetett lejegyezni.²

Az előbbi források alapján hús csáti fazekas neve vált ismertté, de közülük háromnak csak a miskolci fazekascéh legénylastromában szereplő virágneve maradt fenn. *Domanovszky György* a hús fazekas közül tizenháromról derítette ki, hogy Mezőcsáton dolgozott. Monográfiájának megírásáig a különböző gyűjteményekből hét, itteni fazekas névvel vagy monogrammal szignált munkája került elő, mely az egyes műhelyek vizsgálatát, a köztük lévő rokonság feltárását is lehetővé tette.³ Későbbi, kerámiával foglalkozó munkáiban is főként ekkori kutatásainak eredményeit összegezte, illetve értékelte újra.⁴ A mázazás korai, csáti meghonosodásának igazolására a datálatlan edények között XIX. század előtti darabok előfordulását is feltételezte.⁵

Kresz Mária két alkalommal is – jelentősebb csáti anyag múzeumba kerülése kapcsán – írt az itteni fazekasságról. 1959-ben, a *Szentirmai*-gyűjteményt megvásárolva, az annak zömét kitevő csáti tárgyak révén mintegy 130 darabbal gazdagodott ennek a stíluscsoportnak anyaga. Így a közel 400 darabos gyűjtemény újabb következtetések levonására nyújtott lehetőséget.⁶ Emelkedett a *Kovács* család kerámiáinak, köztük *Kovács Dániel I.*, továbbá *Horváth Sándor* munkáinak száma. Egy 1900-ban készített butellán pedig addig ismeretlen fazekasnév, *Tóth János* neve bukkant fel.⁷

1. *Domanovszky Gy.*, 1942.; 1953.; 1968.; 1981.; *Kresz M.*; 1960.; 1969.

2. *Kovács Mihályra* és feleségére, *Horváth Sárára* tudtak csak dédunokái némi anyagot felidézni (*Domanovszky Gy.*, 1953. 22.).

3. Ifjabb *Rajczy Mihály*, nemes *Horváth Márton*, *Kovács János*, *Horváth Sándor*, *Bartha György*, *Horváth József* és *K. D.* (*Kovács Dániel I.*).

4. *Domanovszky Gy.*, 1968.; 1981.

5. *Domanovszky Gy.*, 1981. 182.

6. *Kresz M.*, 1960. 161.

7. *Kresz M.*, 1960. 164–169.; Néprajzi Múzeum 59.150.56.

1969-ben *Szentirmai* László újabb gyűjtése került a Néprajzi Múzeumba, melyből közel hetven tárgy volt csáti készítésű. Közük egy újabb, addig nem ismert fazekasnév, *Nagy Sándoré* szerepelt 1837-es datálású kisbutykoson.⁸ A Mezőcsáton dolgozó fazekások sorát tovább bővítette a vásárosnaményi múzeum 1963-ban leltározott butellája, melyet *Molnár József* készített 1845-ben.⁹ Az újabb tárgyi anyag arra utalt, hogy Mezőcsát fazekasságának kutatása még nem tekinthető lezártnak.

A tiszafüredi kerámia történetével foglalkozva – főként *ifjú Nagy Mihály* (1821–1855) munkásságát értékelve – elkerülhetlenné vált a mezőcsáti adatok áttekintése, az ottani anyakönyvek vizsgálata. Ez kezdetben arra irányult, hogy a mezőcsáti díszítőmotívumokkal is dolgozó *ifjú Nagy Mihály* itteni, esetleges kapcsolatait felkutassuk, mivel korábban ezt a jeles fazekast csáti születésűnek tartották, akiről úgy vélték, hogy Tiszafüredre áttelepülve honosította meg a mázas kerámia gyártását.¹⁰ A füredi fazekasság kezdeteinek kutatásakor már korábban áttekinthettem a miskolci fazekascéh iratait is, melyek az anyakönyvek anyagával kiegészülve, a csáti fazekasság korai időszakát érintő új adatokat hoztak felszínre. Az adatok pontosítását több esetben hátráltatták a minimális információt tartalmazó anyakönyvek, melyek házasságkötésnél a vőlegény szüleinek nevét csak elvétele, a menyasszony szülei közül pedig csak az apáét közölték, és nem tüntették fel a házasuló felek életkorát. A születési anyakönyvekben általában csak az apa neve szerepelt, s még a halotti anyakönyvek sem utaltak a foglalkozásra. A gyakoribb vezetékneveknél – és a fazekasok zöme ide tartozik – a korai időszak vizsgálatánál főként a miskolci céhiratokból lehetett kiindulnunk.

A miskolci fazekascéh legénylajstromában, melyet 1768-tól vezettek, az első csáti fiatalt név szerint nem említették: „Ao 1798 Die 11 Martii . . . Tsak ugyan Miskoltzi tanítván Tsatruľ Sarmazott, Válastot magának Tsudafa virágsal”.¹¹ Mint miskolci tanítvány, vélhetően ez lehetett vándorlásának első állomása, így ezt a fiatalt a mezőcsáti születési anyakönyv 1780–1782 közti éveiben kereshetjük. 1793-tól a céh számadáskönyve is fennmaradt, melyben az ide szegődő inasok neve is szerepel a szegődtetéskor és szabaduláskor befizetett pénzösszeg regisztrálásakor. *Csudafavirág* igazi nevének tehát a számadáskönyvben elő kell fordulnia; legnagyobb valószínűséggel az 1793–1798 közötti időszakban. Későbbi adatok arra utalnak, hogy helyi tanítványok esetében a virágnév választással a szabadulást követő második-harmadik hónapban találkozunk. Ez, az eddig még ki nem derített szokás a legényélet egyik állomása, mely valószínűleg valamilyen kisebb szertartáshoz – pl. az *artikulusok* megismerése, együttívás – kötődött. Ha ezeket figyelembe vesszük, csáti fazekaslegényünk 1795 körül szegődhetett miskolci tanítványnak, mert ekkoriban a miskolci fazekascéhnél általában három évre szegődtek az inasokat. Ismert csáti fazekasnév ebben az időszakban a számadáskönyvben nem fordul elő.

8. *Kresz M.*, 1969. 87–88. 1.; NM. 68.33.1.

9. Vásárosnaményi Beregi Múzeum 63.95. leltári számú tárgya.

10. *Domanovszky Gy.*, 1953. 33.; 1981. 184–185.; *Kresz M.*, 1969. 87–88.

11. Herman Ottó Múzeum történelmi dokumentációi (ezután: HOM) 79.4.1–2.; HOM 76.13.3.

Elgondolkodtató viszont, hogy 1795. február 10-én *Stras* János, majd február 17-én *Gályik* András is 2-2 Ft-ot fizetnek *Nagy* Mihály nevű inasaiért.¹² Egyéb adatok arra látszanak utalni, hogy Mezőcsáton a *Nagy* vezetéknevűek között is előfordulhatnak fazekasok. Az idősebb *Rajczy* Mihálynak és *Hatalmas* Pálnak egyaránt *Nagy* Márton lányai közül származik anyja, s talán az sem véletlen, hogy a múlt század elején Miskolcon legénykedő testvérpárnak, *Horváth* Józsefnek és Jánosnak anyját *Nagy* Zsuzsannának hívták. 1827–1837 között három *Nagy* vezetéknevű csáti fazekast is ismerünk, Mihályt, Ferencet és Sándort. Házastársát az ifjabb *Rajczy* Mihály is az egyik *Nagy* családból választotta. A névgyakoriság miatt azonban alaposabb anyakönyvi kutatást igényel *Csudafavirág* *Nagy* Mihállal való azonosítása.

1798. június 17-én jegyezték be a legénylajstromba *Hatalmas* Pált, aki a *tökvirág* nevet választotta. A bejegyzésből nála is az derült ki, hogy miskolci tanítvány volt. Születését *Domanovszky* György az 1780-as évszámnál találta meg a mezőcsáti anyakönyvben, apját *Hatalmas* Mihálynak nevezték. Miskolci letelepedésére abból következett, hogy 1807-ben bejárómesternek választották, és Csátra való visszatérésének nem találta nyomát.¹³ A számadáskönyvben azonban mestere nevét, szegődtetésének és szabadulásának időpontját éppúgy megtaláljuk, mint remekkészítésének adatait. 1794. október 7-én *Ross* István inasaként fizettek be szegődtetéséért 2 Ft-ot.¹⁴ *Ross* István debreceni származású, miskolci céhesmester volt, aki vándoridejének egy részét is Miskolcon töltötte, ahol 1778. december 6-án a *rozmarin* virágnevet választotta.¹⁵ 1790-ben már bizonyíthatóan az itteni céh tagja volt.¹⁶

Hatalmas Pál 1802. aug. 19-én fizetett *köszöntőpénzt* a céh kasszájába, majd 1803. július 18-án *remekkészítéssel* és *céhbeállással* kapcsolatos költségeit sorolta fel a számadáskönyv: „... *remek hibáért 4 Rft, céhbe való állásért 7.30 Rft, remek égetetlenségéért 2 Rft, remek magához való váltságáért 4 Rft*”. Ugyanekkor *táblajárásért* is fizetett.¹⁷ Mint céhesmester, Miskolcon nyitott önálló műhelyt, ahol 1808-ban inasa is volt, *Kovács* Mihály.¹⁸ Mázas munka készítéséhez feltétlenül értenie kellett. A miskolci fazekas-céh már 1769-ben mázas butykosok és fazekak készítését írta elő a remekmunkák sorában.¹⁹

A korábbi feltételezéstől eltérően nem maradt hosszú ideig Miskolcon, itteni műhelyét 1810–1811 között felszámolta, s neve ezután a csáti anyakönyvekben fordul elő. 1811. június 26-án Mária, 1815. március 4-én ikrei, József és Mihály, 1816. január 3-án Zsuzsanna nevű gyermekeit már Mezőcsáton keresztelték.²⁰ A halotti anyakönyvben nemcsak itt elhunyt gyermekei, hanem ő maga is szerepel 1819. december 2-i bejegyzéssel.²¹ Özvegye rövid idő múlva itt köt új házasságot, s ekkor az anyakönyv azt is feltünteti, hogy a miskolci *Pozár* István lánya, Mária volt; a második férj neve: nemes *Bartha* Sámuel.²²

A miskolci legénylajstromban szereplő következő csáti legény *Horváth* József volt. Ő csak vándorlása során kereste fel a várost, ahol 1803 februárjában *fehér szekfűként*

12. HOM 76.13.3.

13. *Domanovszky Gy.*, 1953. 19.

14. HOM 76.13.3.

15. HOM 79.4.1–2.

16. *Füvessy A.*, 1989. 327.

17. HOM 76.13.3.

18. HOM 76.13.3.

19. HOM 58.1.1.

20. Mezőcsáti Református Egyházi Vegyes Anyakönyv (ezután: Mcs. VA.) II/72., 87., 96.

21. Mcs. VA. II/543.

22. Mcs. VA. II/837.

1. kép. 1844-es miskakancsó, ifjú Nagy Mihály mezőcsáti munkája
(NM 131243) Fűvessy A. felvétele

jegyezték be.²³ 1785-ben született nemes *Horváth Márton* és *Nagy Zsuzsanna* házasságából.²⁴ Házastársa *Kováts Sára* volt, esküvőjüket nem Mezőcsáton kötötték, de 1809-től gyermekeik már az itteni keresztelési anyakönyvben szerepelnek. Öccse, *Horváth János* szintén csak vándoridejéből töltött valamennyit Miskolcon, ahol 1807. október 19-én a *hangavirág* névvel szerepel a legénylistán.²⁵ 1788. április 3-án született Mezőcsáton. Házasságát is ugyanitt kötötte – *Ábrahámik Márton Anna* nevű lányával – 1813. január 4-én.²⁶ Ebből a házasságból született az 1847-es, kétfejű sassal is díszített miskakancsót készítő nemes *Horváth Márton*, aki mint első fiúgyermek, nagyapjai keresztne-

23. HOM 79.4.1–2.

24. Mcs. VA. I/67.

25. HOM 79.4.1–2.

26. Mcs. VA. II/805.

2. kép.

Rajczy Mihály 1846-os, saját magának készített miskakancsója (HOM 53.6.1.) Kulcsár G. felvétele

3. kép. Molnár József 1845-ben készített butellája (Beregi Múzeum 63.96.) Csiszár S. felvétele

vét kapta. A korán megözvegyült Horváth János 1823. szeptember 16-án a hejőpapi nemes Szikszai István lányát, Máriát vette második házastársául.²⁷

A Horváth testvérek mesterségük alapjait apjuk vagy rokonságuk körében sajátíthatták el. Legényeik alatt a miskolci fazekascéh és a mezőcsáti fazekasok kapcsolatai tovább erősödtek. 1806-ban két alkalommal is szerepeltek levélpecsételésért befizetett összeg feltüntetésekor csáti fazekasok a céh számadáskönyvében.²⁸

Horváth János miskolci legénykedése idején tűnik fel első ízben a céhíratokban Rajczy Mihály neve. A céh számadáskönyvében 1807. július 11-én – Szüts Jakab inasaként – fizettek szegődtetéséért 2 Ft-ot; szabadulását, szintén 2 Ft befizetésével, az 1810. augusztus 21-i dátumnál találjuk meg.²⁹ Ezt követően még kétszer fordul elő neve; 1810. október 28-án, amikor a *piros rózsaszál* nevet választotta,³⁰ majd ugyanennek az évnek

27. Mcs. VA. II/862.

28. HOM 76.13.3.

29. HOM 76.13.3.

30. HOM 79.4.1–2.

december 29-én, amikor *kundschaftja* kiváltásáért fizetett.³¹ Ez utóbbi egyben azt is tanúsítja, hogy fazekaslegényként nem töltött hosszabb időt Miskolcon.

Domanovszky György halotti anyakönyvi adataiból – ahol 1855-ben 64 évesnek tüntették fel – következtetett 1791-es születésére.³² Az anyakönyvben viszont 1794. szeptember 30-i születését és október 7-i keresztelését találhatjuk meg.³³ Még hetedik évét sem töltötte be, mikor apja, *Rajczy* Dániel 1801. február 27-én meghalt.³⁴ Így, ha fazekas volt, fiát már nem taníthatta. Részben ez is magyarázata miskolci mesterhez szegődtetésének. Unokatestvére, *Hatalmas* Pál inasnak állásakor még miskolci céhesmester volt, s *Rajczy* Mihály Miskolcra kerülése ezzel a rokon szállal is összefüggésben állhatott. Egyes adatok arra is utalnak, hogy *Hatalmas* Pálnak ekkor már volt inasa, így rokonát nem szegődtethette.

Rajczy Mihály 1814. február 16-án kötött házasságot *Nemes* János lányával, *Borbála* lával.³⁵ Az ő házasságukból született a legismertebb mezőcsáti fazekas, az ifjabb *Rajczy* Mihály. Gyűjteményeinkben olyan kerámia, melyet egyértelműen az idősebb *Rajczy* alkotásának tekinthetünk, nem szerepel. Véleményünk szerint azonban már ő is készített mázaskerámiát. Ez azonban, ismerve a korabeli keresleti viszonyokat, műhelye termelésének csak töredékét tehetta ki. 1855. május 7-én halt meg *hideglázban*, háza ekkor a 217-es számot viselte.³⁶

Domanovszky György a második ismert fazekasként említette monográfiájában *Kovács* Mihály nevét, akinek születését 1782-ben határozta meg. Jelentős fazekasdinasztia alapítójának tartotta; feleségéről, nemes *Horváth* Sáráról a családi emlékezet azt őrizte meg, hogy igen szépen tudta az edényeket díszíteni. Nevét a miskolci céhíratokban nem találta meg, s így nyitott kérdésként kezelte, hogy mesterségét hol sajátította el.³⁷

A csáti református egyházi anyakönyv II. kötetében, a házasságkötéseknél a következő, figyelemre méltó bejegyzést olvashatjuk 1817. október 28-án: „*Kovács Mihály Ifjú Legény Valki fél fazekos Mester ember eljegyeztén magának jövendő Házastársul N. Horváth Sigmond hajadon leányát Sárát*”.³⁸ Ennek az adatnak ismeretében az 1782-es születést erre a fazekasra nem vonatkozathatjuk; egy 35 éves férfit a XIX. század elején az akkori alacsony átlagéletkor ismeretében nem volt szokás ifjú legénynek nevezni. Az anyakönyv azt is feltűntette, hogy ez a *Kovács* Mihály tiszavalki lakosnak vagy születésének számított. Az após, nemes *Horváth* Zsigmond nevének feltűntetése talán egy újabb csáti fazekas nevére tette ismertté, mivel a családi hagyomány szerint *Horváth* Sára fazekascsaládból származott.³⁹

Nemes Horváth Zsigmondról eddig még nem sokat tudunk. Első gyermeke, Sára 1794. november 12-én született, s amennyiben nem hunyt el, vele kell azonosítanunk *Kovács* Mihály feleségét.⁴⁰ Születési adatából férjére is következtethetünk, melyet az 1790–1794. közti évekre teszünk. Ebben az időszakban azonban *Kovács* Mihály nevű gyermeket nem anyakönyveztek, mely mesterünk tiszavalki születését erősíti meg.

31. HOM 76.13.3.

32. *Domanovszky Gy.*, 1953. 19.

33. Mcs. VA. I/93.

34. Mcs. VA. II/285.

35. Mcs. VA. II/814.

36. Mcs. VA. III/6.

37. *Domanovszky Gy.*, 1953. 19.

38. Mcs. Va. II/818.

39. *Domanovszky Gy.*, 1953. 22.

40. Mcs. Va. I/94.

1808-ban a miskolci fazekascéh számadáskönyvében *Hatalmas* Pál tanítványaként találkozzunk nevével.⁴¹ Vélhetően ő az 1810. április 1-én *Feir Bab virág* nevet választó, csátiként feltüntetett legény.⁴² Feltételezhetjük, hogy *Hatalmas* Pál elköltözése után hagyta el *Kovács* Mihály is Miskolcot, valamikor 1811 körül, majd került kapcsolatba a csáti *Hováth* családdal, ahol ekkoriban már többen is fazekassággal foglalkoztak. Házasságkötések már önálló műhellyel rendelkezett, fiú leszármazottai fazekasok lettek. Mázasedény készítéséhez feltétlenül értett, de stílusban azonosítható munkája neki sem maradt fenn.

1821-ben egy újabb csáti legény miskolci legénykedésére utal a lajstrom. „*Anno 1821 Esztendőben juniusnak 20 da napján, születet Borsod vármegében Tsát Varosában Virágot Bazalika.*”⁴³ Nevét nem ismerjük. Születését az 1802–1806 közti években kereshetjük. Nem volt miskolci tanítvány, valószínűleg családjában vagy rokonságában fazekast találhatunk. Csak vándorlása során kereste fel a miskolci mestereket.

A Miskolcon tanuló csáti fiatalok közé tartozott *Nagy* Mihály is. 1827. március 2-án fizettek szegődtetéséért 3 Ft-ot. Mestere *Tapasztó* András volt.⁴⁴ 1813–1814 között született, de születési adatát a néhány, ekkor született *Nagy* Mihály közül nem sikerült azonosítani. 1831. április 4-én jegyezték be *rozmaring* virágnévvvel a legénylajstromba.⁴⁵ Miskolcot 1832. január 16-a után hagyta el, mert *kundschaftja* kiváltásáért ekkor fizetett.⁴⁶ Stílusban azonosítható munkáját nem ismerjük.

Nemes *Horváth* Márton és az ifjabb *Rajczy* Mihály nagyjából egy időben kezdték tanulóéveiket. Mindkettőjük apja fazekas volt, így mesterségüket valószínűleg a szülői műhelyben sajátították el. Egyikük neve sem fordul elő a miskolci céhiratokban, mely azt is bizonyítja, hogy esetleges vándorlásuk során a kötelező időn túl nem dolgoztak Miskolcon.

Horváth Márton 1816. szeptember 1-én született nemes *Horváth* János és *Ábrahámik* Anna házasságából.⁴⁷ 1841. február 16-án vette feleségül nemes *Kriston* Ferenc lányát, *Juliannát*.⁴⁸ Önálló műhelynyitása is nagyjából erre az időre tehető. Egyetlen szignált munkája maradt fenn, az 1847. december 20-án nemes *Abonyi* János számára készített miskakancsója, mely igen egyéni díszítőmotívumokat sorakoztat fel.⁴⁹ Ez a darab plasztikus és karcolt díszítményeivel három korai miskakancsóval is rokonságba hozható, melyek a *Horváth* család valamelyik tagjának, esetleg *Horváth* Márton apjának műhelyéhez köthetők.⁵⁰ *Horváth* Márton 1848. január 12-én, három héttel nevezetes miskakancsója feliratozása után tüdővészben hunyt el, így a *Domanovszky* György kutatása szerint neki tulajdonított, kétfejű sassal díszített, 1864-es datálású butella egyértelműen más mester munkája.⁵¹ Az 1844. augusztus 28-án született, később több

41. HOM 76.13.3.

42. HOM 97.4.1–2.

43. HOM 79.4.1–2.

44. HOM 76.13.4.

45. HOM 79.4.1–2.

46. HOM 76.13.4.

47. Mcs. VA. II/101.

48. Mcs. VA. II/966.

49. NM 129625 leltári számú tárgya.

50. 1831-es (NM. 59.150.194.), 1833-as (NM. 51.31.384) és egy datálatlan miskakancsók (HOM 53.17.1.).

51. Mcs. VA. II/653.; *Domanovszky* Gy., 1953. 26. A kérdéses butella előlapját a 37. képen közli. Felirata szövegében és helyesírásában egyaránt *Rajczy Mihályra* utal (Vö. *Domanovszky* Gy., 1953. 40.).

legényt (Horváth Sándor, Kovács Bálint II.) foglaltoztató fazekas, Horváth József nem az ő fia volt.⁵² Leszármazottai között nem volt fazekas.

Az ifjabb Rajczy Mihály 1817. március 29-én született Rajczy Mihály és Nemes Borbála házasságából.⁵³ 1838. március 9-én kötött házasságot nemes S. (Soltész) Nagy Dániel lányával, Évával.⁵⁴ A házasságukból születő fiúgyermek (György I., Mihály, György II.) a felnőtt kort nem élte meg. Közéjük tartozott a Domanovszky-monográfiában Rajczy Mihály „fiatalabb” és 1858-ban elhunyt személy, akinek rokonsági kapcsolatát – születési adata hiányában – nem tudta tisztázni. A halotti anyakönyvi bejegyzésből azonban kideríthető, hogy kiről van szó: „Rajczy Mihály fia Mihály 14. é.”, aki 1858. július 26-án vízkórban halt meg.⁵⁵ Az elhunyt 1844. november 13-án született Rajczy Mihály és S. Nagy Éva házasságából, és mint éppen inaskorban érő fiatal, a fazekasok közé nem sorolhatjuk.⁵⁶

A Rajczy család nevét a matrikulákban két változatban találjuk meg: 1840-ig Rajtzi, majd 1844-től Rajczy alakban. A szignált kerámiákon azonban nem ezt a változatot használják. Négy kerámián a teljes nevet, egyen csak a monogramot találjuk meg. Legelőször egy miskakancsón olvashatjuk: „an nő 1844 dik évbenn készült Ralytzi Mihály műhelyébenn”.⁵⁷ Ez a darab azonban nem Rajczy Mihály munkája, felirata is csak arról tájékoztat, hogy ebben a műhelyben készült. Írásképe, helyesírási sajátossága – ragos szóvégeken az „n” betű kettőzése –, a plasztikus díszítmények közül a levél alkalmazása, a rátétes virágok pettyezése, a kígyó fejének megmintázása, fehérre festése, a szegelyök hangsúlyozott kiemelése mind-mind ifjú Nagy Mihályra jellemző. Rajczy Mihály az évszámban szereplő 1-est soha nem írta így.⁵⁸ További azonosság az előkarcolt rozetták színezési sora, mely Rajczy Mihálynál mindig zöld–fehér közepű és vörös–barna szélű, míg ennél a darabnál az ifjú Nagy Mihályra jellemző barna–fehér közepet és vörös–zöld szélt találhatjuk meg. Ez a miskakancsó ifjú Nagy Mihály időleges, 1844 körüli mezőcsáti munkásságának tárgyi bizonyítéka.

1845-ben butellát, 1846-ban saját maga számára készített miskakancsót szignált a csáti mester Ralytzi Mihály alakban, míg 1866-os miskakancsóján nevét már Ralytzi Mihálynak írta.⁵⁹ Ezek után megfontolandó, hogy a szakirodalomban, az egyházi anyakönyvekben vagy a családnál szokásos névváltozatot használjuk-e. Talán a családi névhasználat gyakoribb változatára, a Ralytzira kellene áttérni.

Több mint harminc, stílusban azonosítható tárgy – miskakancsók, madaras butellák és tálak – köthető munkásságához az 1843–1868 közti évekből. Műhelynyitását a 40-es évek első felére tehetjük. A jellegzetes, Rajczy-jegyeket felsorakoztató kerámiák 1843-tól jelennek meg az emlékanyagban, két datált, madaras tál formájában. Működésének egész időszakát nagyjából arányos megoszlásban képviselik a tárgyak, melyek alapján stílusalakulása jól tanulmányozható. 1868. július 11-én halt meg közsvényben.

1834. október 25-én a miskolci céh számadáskönyvében a Varró Jánosnál tanuló Nagy Ferenc szegődteséért és szabadulásáért fizetett 4 Ft-nyi összeg szerepel. Csak a legénylajstromból derül ki a fodormenta virágnevet választó legényről, hogy ő is mezőcsáti volt.⁶⁰ 1816–1818 között született, személyét nem lehetett pontosítani.

52. Ennek a gyermeknek apja az anyakönyv szerint Horváth József. Mcs. VA. II/280.

53. Mcs. VA. II/104.

54. Mcs. VA. II/955.

55. Mcs. VA. III/37.

56. Mcs. VA. II/282.

57. NM 131243 leltári számú tárgya.

58. Fűvessy A., 1982. 68.

59. 1845-ös butella (NM 54.40.74), 1846-os miskakancsó (HOM 53.6.1.), 1866-os miskakancsó (HOM 53.4.22.).

60. HOM 76.13.4.; 79.4.1–2.

Stílusban azonosítható munkája nem maradt fenn, további életútja egyelőre ismeretlen.

Szintén nincs adatunk arra a fazekasra, aki egy 1837-es készítésű, emberábrázolásos kisbútykossal fordul elő a csáti anyagban. Neve *Nagy Sándor* volt.⁶¹ A kiművelt kézírás, a biztos kézzel formázott, kisméretű butella legényévein már túljutott fazekasra utal. *Kresz Mária* ifjú *Nagy Mihály* stílusához és színezéséhez közelálló darabnak tartotta, s feltételezte a két mester közti szorosabb rokonsági kapcsolatot,⁶² melyet a későbbi kutatások nem erősítettek meg. *Nagy Sándor* és a két, 30-as évek elején feltűnő, *Nagy* vezetéknevű fazekas közti rokonság kérdése még nem tisztázott. További életútja ennek a mesternek is ismeretlen.

A vásárosnaményi múzeum gyűjteményében egy 1845-ben készített butella található, melyet *Molnár József* szignált. Az ötosztású virágkompozíció csúcán *Rajczy*hoz hasonló megfogalmazású, csillagszerű virág van, míg a díszítmény többi eleme a Néprajzi Múzeum 1845-ös készítésű miskakancsójával mutat fel igen erős, minden valószínűség szerint azonos műhelyre utaló vonásokat, melyet tréfás felirata is megerősíteni látszik.⁶³ *Molnár József* miskolci születésű fazekaslegény volt, aki a *citromfavirág* névvel szerepelt a legénylistán.⁶⁴ A butella készítésekor vándoridejét tölthette Mezőcsáton, későbbi sorsáról nincs adatunk.

Áttekintve a XIX. század első feléig a mezőcsáti fazekasokra vonatkozó adatokat s ezeket egybevetve a korai kerámiaanyaggal, a következőket állapíthatjuk meg:

Mezőcsát fazekasai a XVIII. század utolsó évtizedétől építik ki kapcsolataikat a miskolci fazekascéhhez, s ez a viszonylag intenzív kapcsolat nagyjából ötven évig áll fenn. A jelzett időben hat csáti fiatal tanult miskolci céhesmesternél, s rajtuk kívül még hárman dolgoztak legényként a városban. A csáti fazekasok is fogadták más települések legényeit; Tiszafüredről ifjú *Nagy Mihályt*, Miskolcra *Molnár Józsefet*, s mellettük minden bizonnyal még másokat is.

A XIX. század eleje a csáti fazekasság megerősödésének időszaka, melyet *Hatalmas Pál* visszatelepülése, *Horváth József* és *János* műhelynyitása, továbbá az idősebb *Rajczy Mihály* és *Kovács Mihály* munkába állása fémjelez. Hosszabb-rövidebb ideig mindegyikük kapcsolatban állt a miskolci fazekascéhhez. Személyükhöz köthetjük a magasabb technikai tudást igénylő mázazás mezőcsáti meghonosítását, melyet az 1810-es évekre tehetünk. Műhelyeik termelésében a mázasedény még alárendelt szerepet játszott. A készítés módját már olyan szinten ismerték, hogy fiaikat, akik bizonyíthatóan már mázasedényt-készítők voltak, saját családi műhelyeikben tanították, nem miskolci céhesmestereknél.

A dátummal is hitelesített csáti kerámiák 1828-tól jelentek meg, számuk a 30-as évektől egyre növekszik. Ebben az időben öt fazekasinas tanulását is nyomon követhetjük (*Horváth Márton*, ifjabb *Rajczy Mihály*, *Nagy Mihály*, *Nagy Ferenc* és *Kovács Dániel*), mely közvetve a kisebb mezővárosi parasztság és kisműveltség vásárlóerejének növekedésére és a mázaskerámia reprezentációs jellegének erősödésére utal. Erre az időszakra már a városi polgárság a népművészet kategóriájába sorolható tárgyak nagy részétől elfordult. A városi tárgyigény változása egyes mesterségek kettéválását eredményezte; magyarral a paraszti, némettel a polgári megrendelést kielégítő mesterségeket jelölték.

61. NM 68.33.1. leltári számú tárgya.

62. *Kresz M.*, 1969. 87–88.

63. Felirata: „*Molnár Jó / zsef az én nevem / Kie bútykost Kézi / tetem az ideig amedig / az nem tudom végna / pokig Készült mező / Csát városában az / 1845 dik évben / ezer nyolcszázhar / minc husz molnár / Józsefnek is elcsúsz*”. Beregi Múzeum 63.95. leltári számú tárgya.

64. HOM 79.4.1–2.

Az ízlésváltozást a nagyobb céhesközpontok (Debrecen, Miskolc, Eger) kerámiaanyaga is alátámasztja, ahol a XIX. század első felében – a cégpecséttel hitelesített mesterremekektől eltekintve – számottevő, népművészeti értékű mázasedénnyel már alig találkozunk. A tárgyak újból csak a század második felétől, a városi szegénység kultúrájába beépülve, jelennek meg. Ez az igényváltozás az egyes városokban némileg eltérő időpontban zajlott le. Debrecenből Nagy András fazekaslegény 1790 körül még azért települt át Miskolcra, mert ott „*nagyobb Kelete van a' Fazekas Művnek, és minden Kontárkodhatik*”, de már a XIX. század elején Polgáron kereste boldogulását. *Hatalmas* Pál 1810 körül – céhes voltát feladva – visszatelepült Mezőcsátra, és a miskolciak közül előbb *Fitzere* János, majd *Otrokótsy* Károly tette át műhelyét Tiszafüredre, bizonyítván, hogy a múlt század elején, Debrecent némi késéssel követve, már Miskolcon is megindult ez a folyamat.⁶⁵

A XIX. század első felében a népművészet markáns központjai fokozatosan a kisebb mezővárosokba tevődtek át. A kerámia közép-tiszai stíluscsoportjánál ez a folyamat jól megragadható; a fejlődés egyik állomása a Mezőcsát és Tiszafüred nagyságrendű, kisebb regionális központok létrejötte. Nem véletlen, hogy a két településen ez a folyamat nagyjából azonos időpontban, 1810 körül vette kezdetét, és az azonos indítás díszítményrendszerük rokonságában is kirajzolódott.

IRODALOM

Domanovszky Gy.,

1953. *Mezőcsáti kerámia*. Magyar Népművészet XVII. Budapest

1968. *Magyar népi kerámia*. Magyar Népművészet 1. Budapest

1981. *A magyar nép díszítőművészete*. Budapest

Füvessy A.,

1982. *A tiszafüredi fazekasság a reformkorban*. In: A Közép-Tisza-vidék népelete. Eger. 48–70.

1989. *Nagy András, debreceni kontár fazekas Miskolcon*. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XXIV–XXVI. (1981–1983.) Nyíregyháza

Kresz M.,

1960. *Újonnan szerzett mezőcsáti cserépedények*. In: Néprajzi Értesítő XLII. (1960) 161–180.

1969. *A Kerámia gyűjtemény gyarapodása*. In: Néprajzi Értesítő LI. (1969) 78–90.

NEUERE ANGABEN ZUR GESCHICHTE DES TÖPFERHANDWERKS VON MEZŐCSÁT

Mezőcsát, dieser Marktflecken in der Nähe von Miskolc gelegen, stellte schon im vergangenen Jahrhundert ein bedeutendes Zentrum des Töpferhandwerks dar. Uns sind Gefäße mit Jahreszahlen ab 1828 erhalten geblieben. Zu den bedeutendsten Persönlichkeiten dieses Zentrums gehörte der zwischen 1817 und 1868 lebende Mihály Rajczy.

In der vorliegenden Studie werden die Herausbildung des Töpferhandwerks in Mezőcsát sowie die Ansiedelung der glasierten Keramik mit Hilfe von Angaben aus Kirchenstammbüchern und Schriften der Miskolcer Töpferzunft dargestellt. Ebenso

65. *Füvessy A.*, 1982. 55–57.; 1989. 328.

werden die Familienbeziehungen der Töpfer und einige Töpferdynastien aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts (die adligen Familien Horváth, Kovács und Rajczy) vorgestellt.

Ende des 18. Jahrhunderts nahmen die Töpfer von Mezőcsát Beziehungen zur Töpferzunft in Miskolc auf. Bis 1834 hatten neuen junge Männer aus Mezőcsát in Miskolc gelernt oder aber einige Monate ihrer Wanderschaft dort verbracht. Das Auftreten von glasierten Keramiken in Mezőcsát kann mit der Eröffnung ihrer Werkstätten in Verbindung gebracht werden (um 1810). Ihre Nachfahren spielten dann bei der Verbreitung jener ein höheres technisches Können voraussetzenden Glasierung eine entscheidende Rolle. Dies ist durch datiertes gegenständliches Material bewiesen. Vom zweiten Drittel des vergangenen Jahrhunderts an nahm in der Erinnerung die Zahl jener Tonwaren zu, die in Mezőcsát entstanden waren und Inschriften besaßen. Hierbei handelte es sich vor allem um nur gelegentlich benutzte Gefäße zur Aufbewahrung von Getränken. Dies weist darauf hin, wie sehr die Kaufkraft der Bauern von Mezőcsát zugenommen und der Repräsentationscharakter von glasierter Keramik an Bedeutung gewonnen hatten.

Während der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts verlagerten sich die markanten Zentren der Volkskunst allmählich auf kleinere Marktflecken. Eine Station in dieser Entwicklung stellte das Zustandekommen von kleineren regionalen Zentren in der Grösse Mezőcsát.

Anikó Fűvessy